

İbn Cemâa kâdilkudâtlik yapmış ve fıkıh sahasında çeşitli eserler telif etmişse de daha çok hadisçiliğiyle dikkati çekmektedir. İbn Hacer el-Askalânî de onun hadis alanındaki uzmanlığının aksine fıkıh-ta pek mâhir olmadığını söylemektedir.

Eserleri. 1. Ravzatü'n-nebih fi şerhi't-Tenbih. Ebû İshak eş-Şirâzî'nin fıkıh usulüne dair *et-Tenbih* adlı eserinin şerhi olup Yale Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Nemoy, s. 110).

2. Hidâyetü's-sâlik ile'l-mezâhibi'l-erba'a fi'l-menâsik (el-Mensekü'l-kebir, el-Menâsikü'l-kübrâ 'alâ mezâhibi'l-erba'a). Sâlih b. Nâsir el-Huzeym tarafından Riyad'da Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'de doktora tezi olarak neşre hazırlanan eser (1403/1983) Nüreddin İtr tarafından edisyon kritiği yapılarak yayımlanmıştır (I-III, Beyrut 1414/1994).

3. el-Menâsikü's-şuğrâ. Önceki eserin muhtasarı olup Hüseyin b. Sâlim ed-Dühmânî tarafından neşredilmiştir (Tunus 1987).

4. Tahricü ehadîsi'r-Râfi'î. Gazzâlî'nin Şâfiî fikhına dair *el-Vecîz*'ine Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî'nin yaptığı *eş-Şerhu'l-kebir* adlı şerhteki hadislerin tahrîcidir. Eserin *ez-Zehbü'l-ibrîz fi tahrici ehadîsi'l-Vecîz* başlıklı bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 868).

5. Tü-sâfiyyâtü İbn Cemâ'a. Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdüllatif b. Küveyk er-Rabaî tarafından tahrîc edilen kırk hadise dair bir eserdir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 403). Brockelmann'ın kaydettiği *Kitâbü'l-Erba'in* ile (GAL, II, 86) aynı eser olması muhtemeldir.

6. es-Sîretü'l-kübrâ (el-Muhtaşarü'l-kebir). Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgilidir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (nr. 2796) *Muhtaşaru sîreti'n-nebi* adıyla kayıtlı nüshasının Ahmet Turan Yüksel tarafından yüksek lisans tezi olarak edisyon kritiği yapılmıştır (Konya 1987).

Eser Asyâ Kelîbar Ali ez-Züheyri tarafından *es-Sîretü'n-nebeviyyetü's-şerîfe: el-Muhtaşarü'l-kebir* (Bağdat 1990) ve Sâmi Mekki el-Âni tarafından *el-Muhtaşarü'l-kebir fi sîreti Resûlillâh* (Amman 1413/1983) adıyla yayımlanmıştır.

7. es-Sîretü's-şuğrâ (el-Muhtaşarü's-şagîr). Önceki eserin muhtasarı olup Muhammed Kemâleddin İzzeddin tarafından neşredilmiştir (*el-Muhtaşarü's-şagîr fi sîreti'l-beşîri'n-nezir*, Beyrut 1408/1988).

8. Rûhu karhi'l-elibbâ fimâ ruviye mine's-şif'î bi-senedihî 'alâ hurûfi esmâ'i's-şu'arâ' (İbnü'l-İrâkî, I, 204).

9. Nüzhetü'l-elibbâ fimâ yürvâ 'ani'l-üdebâ' (GAL, II, 86). Müellif bu eserini *Muntehabü Nüzhe-*

ti'l-elibbâ adıyla ihtisar etmiş olup bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de kayıtlıdır (Teymûriyye, Şiir, nr. 401).

10. Nüzhetü'l-elbâb fimâ lâ yüced fi Kitâb. Amman'da el-Câmîatü'l-Ürdüniyye Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (*Hidâyetü's-sâlik*, neşredenin girişi, I, 33).

11. Ünsü'l-muḥâḍara mimma yüstahsen fi'l-müzâkere. Eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 5286) müellif hattı bir nüshası bulunmaktadır (*Une liste des manuscrits*, s. 9).

Bunların dışında kaynaklarda anılmakla birlikte Brockelmann tarafından yazma nüshaları kaydedilen eserleri de şunlardır: *Kaşîde teḍammet muştalahâ'l-hadîs, Kitâbü'l-Erba'ini'l-vüştâ el-muhtaşar mine'l-Erba'ini'l-kübrâ, Sefinetü Nûh fi'l-fikhi's-Şâfi'î, Tâziyyetü İbn Cemâ'a* (GAL, II, 86; *Suppl.*, II, 78).

BİBLİYOGRAFYA :

İzzeddin İbn Cemâa, *Hidâyetü's-sâlik ile'l-mezâhibi'l-erba'a fi'l-menâsik* (nşr. Nüreddin İtr), Beyrut 1414/1994, neşredenin girişi, I, 7-44; Ebü'l-Mehâsin el-Hüseynî, *Zeyl Tezkireti'l-huffâz*, Haydarâbâd 1376/1956 → Beyrut, ts. (Dârü lhyâi't-türâsi'l-Arabî), s. 41-42; Sübkî, *Ṭabakât*, X, 79-81; İsnevî, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 388-390; İbn Râfi' es-Selâmî, *el-Vefyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas – Beşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, II, 305-308; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 319; İbnü'l-Mülakkın, *Ṭabakâtü'l-evliyâ*, s. 504-505; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas), Beyrut 1409/1989, I, 200-207; Fâsi, *el-İkdü's-şemîn*, V, 457-460; Makrizî, *es-Sülûk*, II/3, s. 624, 647, 725, 858, 893, 894, 903; III/1, s. 125; İbn Kâdi Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, III, 101-103; İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, II, 378-382; İbn Tağrîberdi, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 89-90; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 531-532; *Keşfü'z-zunûn*, I, 403; II, 1013, 1829, 1940, 2003, 2030; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, I, 359-360; C. Rieu, *Supplement to the Catalogue of the Arabic Manuscripts in the British Museum*, London 1894, s. 808; P. K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of the Garret Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton 1938, s. 212; Brockelmann, GAL, II, 86; *Suppl.*, II, 78; *Une liste des manuscrits choisis parmi les bibliothèques de Manisa, Akhisar* (haz. Millî Eğitim), İstanbul 1951, s. 9; L. Nemoy, *Arabic Manuscripts in the Yale University Library*, Copenhagen 1956, s. 110, 133; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 100-101; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 306-307; Fuâd Seyyid, *Fihrisü'l-maḥtûṭâti'l-muşavvere*, Kahire 1383/1963, III, 115; Kamal S. Salibi, "The Banü Jamâ'a: A Dynasty of Şâfi'ite Jurists in the Mamluk Period", *Studia Islamica*, IX, Paris 1958, s. 97-109; Kamîl J. Asali, "The Banü Jamâ'ah A Family of Scholars in Medieval Jerusalem", *HI*, XVIII/3 (1995), s. 5-31 (bu makale aynı dergide daha önce yanlışlıkla Saleh K. Hamarneh adına yayımlanmıştır [XVIII/1, 1995, s. 5-31]); Ali Refiî, "İbn Cemâ'a", *DMBİ*, III, 247-248.

İBN CEMÂA,

Muhammed b. Ebû Bekir
(ابن جماعه ، محمد بن أبى بكر)

Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed
b. Ebî Bekr b. Abdilâziz
el-Kinânî el-Hamevî
(ö. 819/1416)

Şâfiî fakihî, hadis ve dil âlimi.

759 (1358) yılında Hicaz'ın Yenbu' şehrinde doğdu. Bazı kaynaklarda bu tarih 749 (1348) ve 747 (1346) olarak da geçmektedir. Kahire'de öğrenim gördü ve buraya yerleşti. Dedesi İzzeddin İbn Cemâa, Ebû Abdullah el-Beyânî, Ebû'l-Ferrec İbnü'l-Kârî ve Kalânîs'den hadis dinedi. İbn Haldûn, Sirâceddin el-Hindî, Tâceddin es-Sübki, Bahâeddin es-Sübki, Ömer b. Raslân el-Bulkînî, İbnü's-Sâiğ ez-Zümürüddî gibi âlimlerden ders okudu. Astronomi, kimya, tıp, ilm-i cedel, ilm-i hilâf, fıkıh, tefsir, hadis, kelâm, mantık, sarf, nahiv, meânî, beyân, bedî', ilm-i hurûf ve remil gibi birçok dalda ilim sahibi oldu. İbnü'l-Hümâm, İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ebû Bekir el-Büsîrî ve İbnü'l-Aksarâyî'nin de aralarında bulunduğu birçok âlim yetiştirdi. İbn Hacer el-Askalânî 790 (1388) yılından ölümüne kadar hocasının yanından ayrılmadığını belirtir. Sultan el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî'nin saygı gösterdiği ve malî yardımında bulunduğu İbn Cemâa takvâ sahibi bir âlim olup devlet ricâlinden uzak durmayı tercih ederdi. Bu sebeple hiçbir resmî görev kabul etmedi. 20 Rebîülâhîr 819 (17 Haziran 1416) tarihinde Kahire'de vebadan öldü.

Kaynaklarda yirmiye yakın ilim dalında 100 civarında eser kaleme aldığı, fakat ölümünden sonra eserlerinin büyük bir kısmının kaybolduğu kaydedilir. Ders kitabı olarak okuttuğu hemen bütün eserler üzerine şerh veya hâşiye türü çalışmalar yapan İbn Cemâa şiir de yazmış, fakat bu alanda başarılı bulunmamıştır.

Eserleri. 1. et-Tebyîn fi şerhi'l-Erba'in. Nevevî'nin *Kitâbü'l-Erba'in* adlı eserinin şerhi olup iki cilt halinde neşredilmiştir (Kahire 1332/1914).

2. Zevâlüt'teraḥ fi şerhi Manzûmeti İbn Feraḥ (Şerhu'l-Kaşîdeti'l-gazeliyye). İbn Feraḥ'ın hadis terimleriyle ilgili *Kaşîde gazeliyye (Ġarâmî şaḥîḥ)* adlı yirmi beyitlik manzumesinin şerhi olup Friedrich Risch tarafından asıl metinle beraber bazı notlar ilâvesiyle yayımlanmıştır (*Kommentar des Izz-ad-Din Abû Abdullâh über die Kunstausdrücke der Traditionswissenschaft*, Leiden 1885;

bk. Brockelmann, *GAL*, I, 459; *Suppl.*, I, 635; *Bibliographie*, XVII, 119). Şemseddin İbn Abdühâdî el-Makdisî'nin *Ğarâmî şahîh*'e bir şerh yazdığı (*Tenkîhu't-tahkîk*, neşredenin girişi, I, 99-100) ve *Zevâlû't-terah fî şerhi Manzûmeti İbn Ferah* adlı bu şerhin Heinrich Leberecht Fleischer tarafından Almanca tercümesiyle birlikte neşredildiği (Leiden 1895) kaydedilmekteyse de (Serkîs, I, 167; Necîb el-Akîkî, II, 363) birçok yazma nüshada söz konusu şerh bu adla İbn Cemâ'a ya nisbet edilmektedir (meselâ bk. Amasya Beyazıt Ktp., nr. 1545, vr. 1^a-3^b; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 215, vr. 146^a-149^b; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 349, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2099, vr. 164-169, Hacı Mahmud Efendi, nr. 657, vr. 16-21).

3. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Çârperdi 'ale's-Şâfiye. İbnü'l-Hâcib'in Arapça grameriyle ilgili eş-Şâfiye'sine Çârperdi'nin yaptığı şerhin hâşiyesidir (İstanbul 1310). **4. el-Müs'if ve'l-mu'în fî şerhi'bni'l-muşannif Bedriddin.** İbn Mâlik et-Tâî'nin nahve dair meşhur eseri *el-Elfiyye*'ye İbnü'n-Nâzım diye bilinen oğlu Bedreddin'in yaptığı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3206). **5. Ğâyetü'l-emânî fî 'ilmi'l-me'ânî** (Süleymaniye Ktp., Şeyhülislâm EsadEfendi Medresesi, nr. 185). **6. Dercü'l-me'âlî fî şerhi Bed'i'l-emâlî.** Üşî'nin akaidle ilgili olup *el-Kaşidetü'l-lâmiyye* diye de bilinen *Bed'ü'l-emâlî* adlı eserinin şerhidir (Millet Ktp., Fezulah Efendi, nr. 259; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 215, 21527; Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1074, Lâleli, nr. 3770, Lala İsmâil, nr. 535, Esad Efendi, nr. 1424; eser için ayrıca bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1350; *DİA*, XI, 73). **7. el-Kevkebül'vakqâd fî şerhi'l-İ'tikâd.** **8. Risâle fî'l-hudûdi'l-ke-lâmiyye.** **9. Lemâ'âtü'l-envâr ve nefehâtü'l-ezhâr fî't-teşrih.** Anatomiyile ilgilidir. **10. Nüket 'alâ Fuşûli İbûkrât.** Hi-pokrat'ın tıpla ilgili *Kitâbü'l-Fuşûl*'ü üzerine yazılmış şerh mahiyetinde bir eserdir. **11. en-Nefehâtü's-sıriyye ve le'tâ'ifü'l-ülûmî'l-hâfiyye** (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2842, vr. 1-6). **12. Hulâşatü'l-kavâ'id ve Ğâyetü'l-makâşid.** **13. Akrebü'l-makâşid fî şerhi'l-kavâ'id** (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3493). **14. İzâhu'l-mübhem min Lâmiyyeti'l-Acem** (Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 283; İÜ Ktp., AY, nr. 4746). **15. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Akâ'idî'n-Nesefiyye** (Köprülü Ktp., M. Âsım Bey, nr. 215; Tire İlçe Halk Ktp., Necip Paşa, nr. 154; bu eserlerin yazma nüshaları için ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 459, 499; II, 116; *Suppl.*, I, 522, 635, 764; II,

111-112). Fuat Sezgin, İbn Hişâm'a ait *Sîret*'in İbn Cemâa tarafından yapılmış bir muhtasarının yazma nüshalarını kaydetmekle birlikte (*GAS*, I, 299) bunun Ebû Ömer İzzeddin İbn Cemâa'nın *el-Muhtaşarü'l-kebîr* (*Muhtaşaru sîreti'n-nebî*) veya *el-Muhtaşarü's-şâğîr* adlı eserleriyle aynı kitap olup olmadığı araştırılmaya muhtaç bir konudur.

İbn Cemâa'nın kaynaklarda adı geçen diğer bazı eserleri de şunlardır: *Nüket 'alâ Ravzati't-tâlibîn*, *Şerhu Cem'i'l-Cevâmi'*, *Hâşiye 'alâ Ref'i'l-hâcib Şerhi Muhtaşari İbni'l-Hâcib*, *Nüket 'alâ Muhtaşari İbni'l-Hâcib*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Çârperdi li-Minhâci'l-vuşûl*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-İsnevî li-Minhâci'l-vuşûl*, *Şerh 'ale'l-Kavâ'id-i-kübrâ li'bni 'Abdisselâm*, *Şerhu 'Ulûmî'l-hadis li'bni's-Şalâh*, *Şerhu'l-Menheli'r-revî*, *Şerhu Me'tâli'l-envâr*, *Câmî'u't-ţib*, *el-Envâr fi't-ţib*, *Hâşiye 'alâ 'Arûsi'l-e-frâh Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, *es-Sâlik fî telhîsi Telhîsi'l-Miftâh*, *el-Mübîn ve'l-mufaşşal 'ale'l-Mu'tavvel*, *el-Müşelleş fi'l-luğa*, *Evsâku'l-esbâb fî şerhi kavâ'id-i'l-i'râb*, *Hâşiye 'ale't-Tavzîh li'bni Hişâm*, *Hâşiye 'alâ Muğni'l-lebib*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdühâdî, *Tenkîhu't-tahkîk fî ehâdisi't-ta'lik* (nşr. Âmir Hasan Sabrî), İmâretü'l-Arab 1409/1989, neşredenin girişi, I, 99-100; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, IV, 49-50; İbn Hacer, *İnbâ'u'l-ğumr*, VII, 240-243; Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi'*, VII, 171-174; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 63-66; a.m.f., *Hüsnü'l-muhâğara*, I, 548; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, II, 94-97; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1147, 1350, 1865; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 139-141; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 147-149; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, VIII, 108-110; Kettânî, *er-Risâletü'l-müste'trafe*, s. 189-190; Serkîs, *Mu'cem*, I, 65, 167; Brockelmann, *GAL*, I, 459, 499; II, 116; *Suppl.*, I, 522, 635, 764; II, 111-112; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts. (Çâphâne-i Şafak), VII, 446-447; Sezgin, *GAS*, I, 299; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 161; II, 206-207; Sarton, *Introduction*, III, 998; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-'Askalânî ve dirâsetü müşannefâtihî ve menhecihî ve mevâridihî fî kitâbihi'l-İşâbe*, Bağdad 1978, I, 160-161; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşriğün*, Kahire 1980, II, 363; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabîyye elle-tî nüşiret fi Mişr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1980, s. 24; Ahmed İsa, *Mu'cemü'l-e'tebbâ*, Beyrut 1402/1982, s. 391-393; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. F. Sezgin), Frankfurt 1993, XVII, 119, 206-207; T. H. Weir, "İbn Cemâ'a", *IA*, V/2, s. 719; Ali Refîî, "İbn Cemâ'a", *DMBİ*, III, 248-249; M. Sait Özervarlı, "el-Emâlî", *DİA*, XI, 73.

İBN CEMMÂZ

(ابن جَمَاز)

Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Müslim
b. Cemmâz ez-Zührî
(ö. 170/786'dan sonra)

Kırâat-i aşere imamlarından
Ebû Ca'fer el-Kârî'nin
meşhur iki râvisinden biri.

Benî Zühre'nin mevlâsıdır. Ebû Ca'fer el-Kârî, Şeybe b. Nisâh ve kırâat-i seb'â imamlarından Nâfi' b. Abdurrahman'dan kırâat okudu. Kendisinden Ebû İshak İsmâil b. Ca'fer el-Medenî ve Kuteybe b. Mihrân kırâat tahsil ederken Ebû İshak İsmâil b. Ca'fer el-Medenî, Velîd b. Müslim ve Ebû Hümâm Salt b. Muhammed el-Hârekî rivayette bulundular. Talebelelerinden Kuteybe b. Mihrân'ın naklettiğine göre İbn Cemmâz halka ve öğrencilerine Nâfi'in kırâatini okuttuğunu, ancak kendisinin Ebû Ca'fer'in kırâatini tercih ettiğini söylemiştir (İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, s. 10-11; Enderâbî, s. 47-48). Zehebî de Nâfi'in İbn Cemmâz'a büyük değer verdiğini belirtmiştir (*Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 293).

Ebû Ca'fer'in kırâatıyla ilgili olarak V. (XI.) yüzyılın ortalarına kadar telif edilen kırâat kitaplarında yer almayan İbn Cemmâz'ın rivayetleri bu asrın ikinci yarısından itibaren Hüzeli'nin *el-Kâmil*'i, İbn Sivâr el-Bağdâdî'nin *el-Müstenir*'i gibi eserlerde bir araya getirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde kırâat-i aşereye dair yazılan kitaplar içinde İbn Cemmâz'ın rivayetini yer vermeyenler bulunmakla birlikte (meselâ Ebû'l-Alâ el-Hemedânî'nin *Ğâyetü'l-ihtisâr*'ı gibi), Ebû Ca'fer'in râvileri iki ile sınırlanırken bunlardan biri olarak genellikle İbn Cemmâz tercih edilmiş, günümüze kadar kırâat-i aşerenin öğretiminde de bu tercihe uyulmuş ve bu suretle kırâat rivayeti yayılma imkânı bulmuştur.

İbn Cemmâz'ın Kur'an tahsilindeki yerini önemli kılan hususlardan biri, hiç şüphesiz onun Medineliler'in mushafları ile Hz. Osman'ın mushafı arasındaki farkları belirleyip rivayet edenlerden biri olmasıdır (İbn Ebû Dâvûd, s. 37, 41-42). Zira Kur'an nüshalarının metinleri arasında görülen ve İbn Cemmâz'ın tesbitine göre sayısı on ikiyi bulan bu farklılıklar, Kur'an tarihinin en önemli konularından birini oluştururken kırâat ihtilâfları olarak bu